

KAYSERİ ŞEHRİNİN İŞLEME VE GELİŞMESİNDE BAĞCILIĞIN ETKİLERİ

Dr. REŐAT İZBIRAK

Coğrafya Doğenti

Bağcılık, memleketimizin tŸrlŸ bŸlgelerinde ōnemli yer tutar. Bunlar arasında yer yer bağa gŸçme adı altında yazın bağ ve bahĐelere geÇici olarak taŐınmalar olur, hatta bazı bŸlgelerimizde bu taŐınmanın geniş ōlĐŸlŸ olduğu, bir kŸy, kasaba yahut bir Şehir halkının çoğunun, bir mŸddet için, yer deĐiŐtirdiĐi olur. Birbirinden farklı mŸddet içinde sŸren ve çeşitli tarzlarda beliren bu bağ gŸçleri'nin, tŸrlŸ bŸlgelerde ayrı ayrı sebepleri vardır. Pek çeşitli olan bu sebepleri, ekonomi, sağlık yŸnlerinden ve her ikisinin birlikteki etkileri halinde gŸzŸnŸne almak, bunlara bir de gelenekleŐmeyi katmak mŸmkŸndŸr. Ekonomik sebepler arasında bilhassa bağalardaki ŸzŸmleri toplamak, onları ya evlerinde sarfolunmak yahut satılmak Ÿzere kaynatmak, kurutmak Ÿzere ayrılmak için, bağ sahiplerinin ya ailece veya aile halkından bir kısmının, bu iŐlerin bitebileceği kısa bir mŸddet için, bağa gŸçmeleri Şeklinde olur. Bu gibi bağların bulunduğu yerlerin havasının, bağcıların oturduğu kŸy veya kasabanın havasından daha ağır ve bunaltıcı olduğu yerler de vardırki, bŸyle bağların sadece ŸzŸm ve meyvasından faydalanılır. Sağlık sebepleri arasında, bazı Őehirlerin tozlu, sıcak ve bunaltıcı havasından uzaklaŐarak serin hava, gŸlgelik yer, soğuk ve iyi su, gŸzel manzara bulabilmek ve bu arada bilhassa sivrisinekten kaçınmak için çok vakit, ailece bağlara gŸçŸlmesi Őekli olur. Bağ ve bahĐelere gŸçmenin bu iki başlıca sebebi, çok vakit, birlikte ve birbirini bŸtŸnler Şekilde belirir, bŸylece bağa gŸçme hem ekonomik, hem de sağlık sebeplerini kendinde toplar, bu hal uzun zamanlar boyunca bir gelenek haline de girmiş bulunur. Memleketimizin ekonomik ve beşeri durumunda gerçekten ōnemli yeri ve pek çeşitli ōzellikleri olan bu bağcılık ve bağa gŸçme olayları, ayrı bir inceleme konusu teşkil edecek kadar geniŐtir.

TŸrlŸ sebepler altında yurdumuzun tŸrlŸ kŸşelerinde beliren bu çeşitli bağcılık ve bağa gŸçmeler arasında Kayseri bağcılığının, Kayseri Şehri Ÿzerine olan derin etkisi bakımından, gerçekten ōzel bir yeri vardır. Öyleki, aşağıdaki yazıda gŸrŸleceĐi gibi, Kayseri bağcılığı bir çok yerlerdeki bağcılıklardan farklı olarak, Kayseri Şehrinin işleyiş ve geliŐmesini, tŸrlŸ Şartlar altında, hızlandıracak veya ōnleyecek derecede ōnemli yer tutmaktadır. Bu bakımdan Kayseri bağcılığının, Kayseri

şehrinin işleme ve gelişmesindeki yerini belirtmek, bunun türlü etkilerini incelemek, bu etkilerin bugünkü önemini gözönüne almak ve gelecekteki durumunu, aramak gerekir. Bu noktaları belirtebilmek için, sırasıyla, Kayseri şehrinin yeriyile beşeri - ekonomik coğrafya bakımından bugünkü durumunu kısaca ortaya koymak, bugünkü Kayseri bağlarını kısaca gözden geçirmek, Kayseri şehri ile bağları arasındaki ilgi ve bağıllığı araştırmak ve gelecekte Kayseri şehriyle bağlarının nasıl bir durum alabileceği ve Kayseri'nin gelişmesi, modern bir şehir işleyişi alabilmesi için neler yapılması gerektiği üzerinde durmak, şehrin tabii büyüme - genişleme doğrultularını tahmin etmek icabedecektir.

I. Yeri, ana çizgileri ve işleyişi bakımından bugünkü Kayseri şehri:

Kayseri şehri, kendi adıyla anılan ovanın güney bölümünde Erciyes dağının kuzey eteklerine yakın bir yerdedir¹. Kayseri ovası, Erkilet ile Talaş arasına düşen kuzeybatı - güneydoğu soğrultusundaki en geniş yerinde 14 km. lik bir genişlik gösterir, Neojen tortul temelli lâv platolarının türlü yönlerden ovaya doğru girintiler meydana getirmiş bulunmalarından ötürü yer yer daralmalar olur. Bu sebeple, meselâ ovanın batı bölümüne yaklaşan Eskişehir sırtları ile Erkilet arası 10 km. ye iner, ovanın kuzey doğu bölümü ise ortalama 7-8 km. lik genişlik gösterir. Uzunluğu bakımından Kayseri ovası kuzeydoğudaki Gömeçten Yılanlıdağ hizalarına kadar uzanır (23 km), daha batıda bu ovanın tabii bir devamı olan Anbar ovası ile Karasazlık çanağı (12km) sıralanır. Kayseri ovasında İ043, Anbar'da 1040, Karasazlık'da 1038 m. yükseklik gösteren, dağ ve plato eteklerine doğru yüksekliği 1080, hatta 1090 m. yi bulan, yani kenarlardan ortaya doğru gittikçe çukurlaşan, bu çanaklar dizisinin yakın çevrelerinde 1300 - 1450 m yüksekliğinde platolarla yer yer yüksekliği 1600 m. yi geçen tepe ve dağlar uzanır. Böylece çanakların (Kayseri, Anbar ovaları, Karasazlık) tabaniyle, onları kuşatan yükseklikler arasındaki nisbi yükseklik, ortalama olarak 300-400 m. lik bir değer gösterir. O halde, Kayseri ovası ve bölümleri, yükseklikler arasına gömülmüş bir çukur çanak durumu gösterir. Çanağın dibinde yok denecek kadar az olan eğim, ancak yayvan ve büyük birikinti konilerinin meydana gelmiş bulunduğu kenar yerlerde biraz artar.

Kayseri ovası, Neojen tortulları ile daha yeni dış püskürüklerin, ana yapısını meydana getirdikleri bir masayörenin, yeni tektonik çöküntüye uğramış bir bölümdür ki, bu türlü çöküntü alanları, Erciyes'in güneybatısındaki Sultan Sazlığında ve Kayseri ovasının kuzeydoğusundaki Tuzla gölü çevresi, Sarıoğlan, Gemerek ovası, Şarkışla ovasında da belirli

¹ İzbirak (R.) — Kayseri. Ülkü, Yeni Seri, sayı 82. 1945.

İzbirak (R.) — Kayseri Vilâyeti coğrafyası. Aylık Ansiklopedi No. 5, 1944.

sıralar ve doğrultular halinde görmek mümkündür². Bu çukur çanakların meydana gelişini, plâtolardaki tabakalar serisinin ova tabanında da, aynı tabakanın bir devamı halinde, kesin olarak görülememesi ve hele özel tabaka ufkunun volkanik kütleler içinde bulunmasının kolay olmamasından ötürü, jeoloji yoluyla aydınlatmak her zaman mümkün değilse de, bu olayı jeomorfoloji görüşü ile açıklamak daha mümkün bulunmaktadır. Gerçekten, bunlardan meselâ Sultan Sazlığı gibi dışarıya akıntısı bulunmayan kapalı çanakların, akarsuların oyma-aşındırmasıyla meydana gelmemiş bulunacağı tabîi olarak kabul edileceği gibi, ne zamanımızdaki, ne de Diluvium'daki İç Anadolu iklim şartlarının, böyle bir çanaklaşmaya sebep olacak rüzgâr ve herhangi başka bir dışkuvvetin oyması ihtimali de bulunmadığına göre, bu çanaklaşmanın sebebinin tektonik çöküntüler olduğu, gerçeğe en yakın bir görüş olarak, meydana çıkıyor. Bu çanaklardan Kayseri ovasının suları, hernekadar, bugün Karasu yoluyla dışarıya (Kızılıрмаğa) akmakta ise de, bu dışarıya akış belirmeden önce burası da, Sultan Sazlığı gibi, kapalı bir çanaktı. Zira, Karasu, Kızdırmaktan itibaren, geri geri oyma ile ortalama 1 km. genişliğinde bir vadi açmış ve Kayseri çanağının suları, pek yakın devirlerde, böylece boşalmıştır. Karasu, bugüne kadar 1 km. genişliğinde bir vadi açabilmiş olduğuna göre, böyle birtek akarsuyun 14 km. genişliğindeki çukur çanağı (bugünkü Kayseri ovasını) süpürüp boşaltma ile meydana getirmiş olduğu düşünülemez. Bu halde Kayseri ovasında ancak tektonik çöküntülerle doğmuş olması gerekir. Bundan başka, çanakların yeni kum - çakıllarla yer yer dolmuş bulunması ve bu olayın bugün de sürüp gitmesi, buralarda boşaltmanın önemli yer tutmadığı gösterir. Nihayet, bu çukur çanakların (bu arada Kayseri ovasının) kenarlarının çok yerde dik ve bazen kilometrelerce dümdüz uzanışı, buraların birer kırık basamağı olduğunu ve böylece Kayseri ovasının bu kırıklar arasında kalarak çökmüş bir tektonik çanak bulunduğunu açıklar. Ova tabanında hemen belli olmamakla beraber, bu çukur alanı kuşatan platoların (meselâ Erkilet platosunun) yer yer dik birer basamak teşkil eden yamaçlarındaki tabaka sıraları gözönüne alınırca, Kayseri ovasının temelini Neojen göl fasiyesinden müteşekkil olduğu bunun üzerinde volkanik kültelerin (lâv, tüf) yer tuttuğu da kestirilebilir. Bu Neojen tabakalarının yeraltı suyunu tutucu ve besleyici olmaları bakımından ovadaki yerleşmeler ve hele Kayseri şehrinin gelişmesinde önemli yeri vardır. Ovanın en üst bölümü ise, ya sürekli akarsuların (bilhassa Sarımsaklı suyu) yahut zaman zaman beliren şiddetli sellerin

² Bartsch (G.)-Das Gebiet des Erciyes Dağı und die Stadt Kayseri in Mittel-Anatolien. Jahrbuch der Geogr. Ges. zu Hannover. 1935.

Chaput (E.)-Voyages d'etudes geologiques et geomorphogeniques en Turquie. Paris 1936.

İzbrak (R.) - Yukarı Kızılırmak bölgesinde jeomorfoloji araştırmaları. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Der. Cilt II, Sayı 2, 1944.

taşıyıp yığıldığı, kalınlığı yer yer değişen fluvial birikintilerden meydana gelmiştir.

Kayseri ovasında yeraltı suyatağı, şehrin gelişme ve yayılmasında önemli yeri bulunan özel bir durum gösterir: Erciyes'in eteklerinde kalın fluvial tortullar altında kalan yeraltı suyu, kuzeye doğru gidildikçe yüze yaklaşarak, ovanın en çukur yerindeki bataklık alana yakın yerlerde büsbütün açığa çıkar. Gerçekten, etek bağlarından olan Gediriste 30 m. kadar derinlikten de su çıkmadığı halde, bunun 1-2 km. kuzeyindeki tayyare fabrikası kuyusunda yeraltı suyu 25 m., Kayseri içinde 3-5 m., İstasyon çevresinde 1 m. kadar derinde olup, eski göl dibinin en çukur yerleri olan Karpuzatan ve Keykubat'da kuvvetli kaynaklar halinde yüze çıkmıştır. Denilebilirki, su seviyesi, ovanın hemen her tarafında volkanik kütleler altındaki Neojen tabakalarında (marn, kil) yer tutmuş bulunmaktadır. Ova kenarındaki kırık hattına raslayan yerlerde (Kumarlı, Cırlağan, Horsanada olduğu gibi) 150 - 300L/S değerinde bol kaynaklar çıkmaktadır. Ovanın güneyinde sivri Erciyes dağı'nın etek bölümünde ise, kaynak halinde çıkan sular, 2000 m.'den daha aşağılarda yok denecek kadar azdır. Erciyes dağı'nın 2000 m.'den yüksek yerlerinde sular, karstik teşekküllerde görüldüğü gibi, buzullardan ve türlü kaynaklardan çıktıktan sonra su geçirir kütleler arasında ya azalmakta yahut derinlere sızarak büsbütün ortadan yok olmaktadırki, Kayseri şehri ile bağlarının gelişmesinde ve bağların şehirleşmeye doğru gidişinde bu olayın büyük önemi vardır. Kayseri ovası, güneyindeki Erciyes kütesinin en yüksek bölümünün erimezkarlar, buzullar ve kaynaklar alanı halinde sürekli su veren büyük bir depo olmasına rağmen, yukarıda kısaca işaret edilen jeolojik" yapı (kütlelerin su geçirirliği) yüzünden, ovaya kadar akarsular ulaşmamaktadır. Sağnak yağmurları ardından ve ani kar erimeleri sırasında beliren seller ise, %10 ve daha dik eğimli derin vadilerden, iri kaya parçalarını, kum ve toprak yığınlarını korkunç bir hızla sürükler, yer yer çağlayanlar yaparak ovaya iner, taşıdıkları molozları eteklere yığar, su ovada kum ve çakıllar arasına sızar, yayvan yerlere dağılır, böylece ovanın ortasına doğru kaybolur. Bu olay her oluşunda ancak bir veya birkaç gün sürebilir. Ovanın ortasına yakın bir yerden (Kayseri şehrinin 3 km. kadar kuzeyinden) geçen ve en önemli kolunu İç Anadolu'nun büyük kaynaklarından biri bulunan Bünya'nın hemen güneyindeki Pınarbaşı karst kaynağından alarak büyüyen Sarımsaklı suyu³ kışın ve ilkbaharda bol sulu ise de, yaz ortalarında cılızlaşan bir dere durumuna girer. Ancak yerel sulama işlerinde bir dereceye kadar faydalanılan, Kayseri'nin hemen kuzeydoğusundaki Pervane deresi bir yana bırakı-

³ İzbirak (R.) - Yukarı Kızılırmak bölgesinde enerji kaynakları. Ülkü. Yeni Seri 56, 1944.

İzbirak (R.) - Su kuvveti en büyük enerji kaynağımızdır. Dil ve Tarih-Cografya Fak. Der. Cilt II. sayı 4, 1944.

lırsa, geniş yüzölçümlü sayılabilecek olan Kayseri ovasında şehir gelişme ve bayındırlaşmasında işe yarayacak büyücek bir akarsuyun bulunmadığı görülür. Bir akarsu veya bir gölün yokluğu şeklinde beliren bu doğal eksiklik, Kayseri'de pek eskidenberi her an hissedilmiş, bunu gidermek düşüncesiyle Zamantı ırmağının Kayseri ovasına indirilmesi düşünceleri doğmuşturki, Kayseri şehrinin gelişme ve serpilmesinde önemli yeri olan bu noktaya, başka bir yazımızda, yeniden dokunulacaktır.

İşte, Kayseri şehri, Erciyes'in kuzey eteklerinden ova ortasına doğru yayvan, fakat hafif eğimli geniş birikinti konilerinin ucuna yakın bir yerde, temeli eski göl tabanına dayanmış olarak derlitoplu bir şehir halinde gelişmiştir. Gerçekten, kenarlardaki mezarlıklar, namazgahlar, sebzelikler ortasında kalan şehrin dış mahallelerinden, yerleşilmemiş topraklara (şehrin hemen doğu ve kuzeydoğusunda sulanabilen yerlerde sebzelikler, kuzeybatı, batı ve güneyindeki sulanamayan yerlerde buğday - arpa tarlaları) doğru keskin bir sınır belirir ve kendi içine çekilmiş gibi bir durum gösteren bu derlitopluluk içinde ya şehrin kenarlara doğru açılıp serpilmesi yahut herhangi bir yöne doğru uzantı şekilleri hemen hemen görülmez. Bu biçimiyle 350 hektarlık bir yeri kaplayan Kayseri şehrinde, ancak son çeyrek yüzyıl içinde serpilmeler, yanlara uzanmalar başlamış, 1926 da güneyde ayrı bir yerde (şehirden bir buçuk km uzakta) tayyare fabrikası kurularak bugün fabrikaya ait evlerle burası gittikçe genişleyen ayrı bir mahalle durumu almış, 1927'denberi şehrin kuzeyinde (şehirden 1 km. kadar uzakda) istasyonla buraya ait evler, yine ayrı bir bölüm halinde büyümeğe başlamış, 1935'ten beri, istasyonun kuzeyinde çeşitli tesisleri ve birçok evleriyle ayrı geniş bir mahalle halinde dokuma fabrikası serpilmiştir. O halde, bu ana kadar şehrin güney ve kuzeyinde, bugün için şehirden ayrı da olsa, uzantılar doğmuştur. Yeni uzantıları bir yana bırakılırsa, 350 hektar gibi, şehrin nüfusuna (1945 sayımına göre 57698) ve ev sayısına (yaklaşık olarak 10- 11 bin kadar) göre çok dar bir alana sıkışmıştır. Buna göre Kayseri'de hektar başına ortalama 150-160 nüfus, 25-30 kadar da ev düşmektedirki, bu sayılar şehirde gerek nüfus ve gerekse ev sıklığının normalden çok olduğunu gösterir. Bu sıklık, pek yakın vakitlere kadar kendini, şehirde dar sokakların çokluğu, küçük dükkân ve evlerin adeta içice girmiş, birbirine yaslanmış durumu, park ve geniş meydanların azlığıyla belirmiş, şehrin kenar mahallelerinde bu durum bugün de çok değişmemiştir. Daha 15-20 yıl öncesine kadar şehrin gerek tarihi eserlerinin (Mimar Sinan camisi, Sahabiye medresesi, Kapalıçarşı) toplandığı yer ve gerekse şehrin ortasında yer almış bulunması bakımından gerçekten önemli bir yeri bulunan Saatkulesi Meydanı (şimdiki Cumhuriyet Meydanı), Çukurhan ve Meydan Kapısındaki bir çok küçük dükkânlarla çevrili ve kapanık bir halde iken, bugün burası etrafı park ve mağazalarla çevrili, anacaddelerin birleştiği geniş bir meydan olmuş, buna benzer bir şehir-ortaşı

açılması Kiçikapı semtinde de belirmiştir. O halde Kayseri gibi nüfusca bugün Türkiye'nin dokuzuncu büyük şehri olan ve gittikçe büyüyen (1927 de 39134, 1935 de 46181, 1940 da 52467, 1945 de 57698) bir şehrin türlü semtlerinde özenle bakılmış parklarla geniş meydanların yeter derecede bulunması, evlerin artıp serpileceği tabiidir. Yukarıdaki sayılardan, şehrin nüfusu yılda ortalama 1000 kadar arttığı anlaşıldığına göre, çeyrek yüzyıl gibi kısa bir zaman sonra Kayseri'nin nüfusunun 80 bini geçmesi gerekecektir, büyümeğe çok kabiliyetli olan bu şehrin, daha 19' uncu asır sonlarına doğru zaten 60-70 bin nüfuslu olduğu türlü kaynaklardan⁴ anlaşılmaktadır. Böyle bir alanda yer alan Kayseri, ekonomi bakımından bir ziraat, endüstri ve ticaret şehri olarak görülür. Gerçekten, şehirde çiftçilikle geçinenlerin, nüfusu 1/3 ü, endüstride çalışanların da hemen hemen bu kadar olduğu, ticaretle meşgul olanların da yüksek bir miktar tuttuğu görülür.

Gerek bağıcılığın ve gerekse şehrin yakın ve uzak çevrelerindeki sebzeçilik ve ekinciliğin etkisi, şehrin yapısında ve işleyişinde hemen belli olur. Hele şehrin kenar mahallelerinde oturanların çoğu, şehrin yakın veya biraz uzağındaki toprağını ya doğrudan doğruya yahut ortakçı ile birlikte işleyerek geçinen nüfustan meydana gelmiştir. Bu gibi mahalleler, âdeta şehir adı altında toplanmış köy kuruluş ve işleyişini andırırki, memleketimiz şehirlerinin çoğunda bu özelliği görmek mümkündür. Yakın vakitlere kadar ve bazı semtlerde bugün de, şehrin kenarlarındaki sebze bahçeleri arasında zibil yığınları, buğday-arpa tarlaları yanındaki harman yerleri, buralara doğru gidip gelen zibil (bir çeşit süprüntü - gübre) yüklü eşekler, sap çeken kağnılar, tezek yapan kadın ve çocuklar, şehrin bu bölümlerinin tipik özelliklerini gösterirler.

Şehrin bu sebzeçi - ekinci özelliği yanında, çeşitli endüstriye yer veren çok önemli bir endüstri merkezi olması dikkati çeker. Gerek bugünkü ve gerekse gelenek haline gelmiş pek eski endüstriyle Kayseri, memleketimiz şehirlerinin birçoğundan üstün durumdadır. Bunu belirtmek için Kayseri'deki küçük san'at müesseselerinin (belirli müşteriye iş yapan, elle çalışan 1-5 kişilik küçük özel işletmeler) 1000' den çok olduğunu ve burada çalışanların 3-5 bini bulunduğunu, büyük atölyelerle fabrikaların (birçok insan ve makina gücü ile geniş ölçüde belirsiz müşterilere seri halinde istihsalde bulunan özel veya devlet işletmeleri) 50 kadar olduğu ve buralarda çalışan işçi sayısının da 4-5 bin kadar bulunduğu söylenirse, şehrin eski ve yeni sanat ve endüstrideki önemli yeri belirmiş olur. Eski küçük sanatlarla yeni endüstrinin Kayseri şehrinde yer alması, başka bir sözle dağılıp tarzı, şehrin işleme ve

⁴ Cuinet (V.) - La Turquie d'Asie. Cilt 1, Paris 1890.

Oberhammer (R.)-Zimmerer (H.)-Durch Syrien und Kleinasien. Berlin 1899, Texier (Ch.) - Asie Mineure. Paris 1863.

büyümesini mütalâa bakımından önemli bir durum gösterir ki, bu durumu şöylece belirtmek mümkündür. Eski küçük sanatlar, şehrin içinde yer yer toplanmıştır. Bu sanatlar arasında geçmişte olduğu kadar bugün de önemli yerleri bulunanlarından bakırcılık, şimdiki Kazancılar çarşısı ile Kapalıçarşı arasındaki bir bölümde, kundura ve yemeniciler, Kapalıçarşının belirli yerleriyle Vezirhanında, sobacılar Ulucami çevresi ile Kağnı Pazarına yakın Pamukçular çarşısında, pastırmacılar, (geçen yıla kadar), şehrin güneybatı mahallelerinde, marangoz atölyeleri, Kağnı Pazarı ile Uzunyol semtlerinde toplanmıştır. Son 20 yıl içinde kurulan yeni büyük atölye ve fabrikalar ise, ya şehrin kenarında veya şehirden 1-2 km. uzakta, türlü yönlerde yer tutmuşlardır: Şehrin 2 km. kadar kuzeydoğusundaki Erciyes Kösele Fabrikası, istasyon yakınındaki un fabrikası, 2 km kadar kuzeydeki Sümerbank Bez fabrikası, 1 km kadar güneydeki Tayyare fabrikası bunlardandır. Bu iki özel duruma, şehrin son gelişmeleri arasında beliren ve şehrin gelişmesinde önemli sonuçlar verebilecek olan bir olayı katmak gerekirken, bu da evvelce şehir içinde yer almış bulunan elsanatlarının, yavaş yavaş şehir dışına doğru yer değiştirmeleri olayıdır: Bunlar arasında tabaklarla pastırmacıları gözönüne almak mümkündür. Gerçekten, 'daha 1933' e kadar, şehrin güneydoğu bölümünde Tabaklarönü adı verilen kenar mahallede, gayri sıhhi şartlar altında ve eski usullerle, işleyen tabaklar topluluğu, bu tarihten sonra dağıtılmış ve yaptıkları deriler yalnız Kayseri ve çevresinde değil, uzak bölgelerde de pek eskidenberi ün vermiş⁵ olan bu sanatın sahipleri, bugünkü şartlarla işleyen temelli bir şirket kurmadan dağılmış, ancak bazı eski tabaklar, Erciyes Kösele Fabrikasında çalışma imkânları bulmuşlardır. Pastırmacılar da Karpuzatan çevresinde işlemeye başlamışlardır. Bunlardan biri de bakırcılardır. Bugün, şehrin hemen kuzey doğu kenarında makine ile çalışan bir bakır işleme atölyesi vardır. Buna göre, son birkaç yıl içinde bakırcılar alanında da bir serpilme olmuş demektir. Modern mezbaha da şehrin dışında yer almıştır. Bu durum bize şehirdeki eski küçük sanat kollarından bazılarının yavaş yavaş, türlü şartlar ve sebepler altında, şehrin dışına doğru bir yer değiştirme hareketine uğradığını göstermektedir. Bu yer değiştirmenin, bir yandan şehrin işleme ve gelişmesi bakımından öneminin, öteyandan yerdeğiştiren sanat topluluklarının, yeni kuruldukları yerlerin doğal şartlarına uyma derecelerinin, uyamadıkları takdirde dağılma ihtimalinin (tabaklarda olduğu gibi) göz önüne alınması isabetli olur. Bu arada meselâ, Kayseri pastırmasının ün vermesinde Kayseri havasının etleri yavaş yavaş kuratan rüzgârsız bir sonbaharı oluşu ve az acı bir kırmızı biberle sarmısak ve tuzun değirmenlerde çekilerek mütecanis bir hale getirilmesi gibi şartları yanında, pastırma yapılan yer-

⁵ Evliya Çelebi - Seyahatname. Cilt 3, İstanbul 1898.

lerdeki "kuyu sularında etlere güzel bir kırmızı renk veren natrium nitrat'ın bulunması,,⁶ gibi pek önemli doğal şartların, yeni alanlarda sağlanması da gözönüne alınmalıdır.

Ziraatçı ve endüstrici bir özellik gösteren Kayseri, hem kendi ihtiyacı, hem de etrafındaki bölgeler için bir mal toplama ve dağıtma yeridir ki, bu bakımdan da önemi ve hele şehrin ilerideki gelişmesine olan etkisi büyüktür. Şehirde 1700 kadar tüccar ve esnaf bulunduğu, bunlar arasında 5 anonim, 2 kollektif şirket, 1 kooperatif, 25 özel şirket bulunduğu, yalnız Kapalıçarşıda 600 kadar dükkân mevcut olduğu düşünülür, tüccarlardan 30-40'ının birinci derecede ve büyük sermayeli olduğu gözönüne alınırsa, Kayseri'nin pek canlı bir ticaret merkezi olduğu belirmiş olur. Bu durumun türlü sebepleri arasında başlıcasını, Kayseri halkının gerçekten ticaret kabiliyetine sahip oluşu teşkil etmiş, böylece yalnız Kayseri ve yakınlarında değil, bir çok şehirlerimizde ve hele Adana, Mersin, Ankara, İstanbul'da, cesaretle giriştikleri büyük işleri başarmışlardır. Kayseri'nin coğrafya durumu ve halkının bu yüksek kabiliyeti, şehrin bir ticaret merkezi olarak ta gelişmesi için yeter sebeplerdir. Bugün, Kayseri şehrinde başlıca ticaret alanları, Kapalıçarşı ile bunun hemen bitişiğindeki Kazancılar çarşısında toplanmış olup, bu merkezden türlü yönlerde doğru, araya hemen hemen evler girmeksizin, uzantılar ve ikinci derecede merkezler belirmiştir: Kaleönü, Uzunyol, Kağrı Pazarı, Sebzeciler, Kışıkapı, Şekerciler, Pamukçular gibi. O halde şehrin ekonomi alanlarının yer tutması bakımından, bu günkü durumu ve şehrin kuzeye yakın bölümünde türlü uzantılarıyla ticaret alanı, çok vakit bu alanla içice geçmiş, fakat yer yer belirli topluluklar da gösteren, el sanatları alanları, bu alanları şehrin kenarlarına kadar âdeta bir çember gibi kuşatmış bulunan mahalleler, şehrin dış kenarında bugün için yer yer çekirdekler halinde beliren endüstri yerleriyle, hiç değilse bazı yerlerde, serpilmeğe doğru giden yeni mahalleler ve nihayet şehirden 1-2 km. uzaklarda fabrika mahalleleri yer tutmuş olarak görülür.

II. Kayseri bağları ve bağcılığı.

Erciyes bölgesinde geniş yer tutan yüksek bir volkan dağının varlığı, burada çeşitli geçici yerleşmelerin doğmasına yol açmıştır⁷ Bu arada Erciyes kümevolkanının kuzeye dönük olan göksünde, üst-üste kuşaklar halinde, türlü yerleşme alanları belirmiştir: Hemen ova seviyesine yakın yerlere tekabül eden 1100 m. den 1500 m. ye kadarki kuşakta bağlar, bu kuşağın üst bölümünde bağlarla birlikte köyler yer tutmuştur. Daha yukarıdaki bir kuşakta yaylalar uzanır. Dağın en yük-

⁶ Karasoy (M.) - Türk pastırmacılığı ve hususiyetleri. 7/1/1945 tarihli Ulus gazetesi.

⁷ İzbirak (R.) - Erciyes'te nebatlar ve hayvan yetiştirme. Ülkü, Yeni Seri, sayı 43, 1943.

sek bölümünde ise geçici yerleşmelerin de bulunmadığı erimezkarlar ve buzullar katı yer tutar.

Kayseri'nin bağları, batıda Yılanlı dağının doğu ve kuzey göksünden, doğuda Ali dağı eteklerine kadar, Erciyes'in bütün kuzey eteklerini ve bu eteklerin hemen üstündeki dağ göksünü, sürekli bir örtü halinde, kaplar. Böylece batı-doğu arasındaki uzunluğu düz çizgi ile ifade edilirse, 20 km. ye yaklaşır, kuzey-güney arası, en girintili yerinde, 10 km. yi, yüzölçüme ise ortalama 100 km², yi bulur. Kayseri bağlarını, yerşekillerine uymaları bakımından dört ana bölümde toplamak mümkündür: Bunlardan biri, Kayseri ovasının güney, güneybatı ve batı kenarlarında uzanan ve ova bağlan denilebilecek olan bağlardır (Gediriş, Karadere, Yazıbağları, Kanlıyurt gibi). Yükseklikleri yaklaşık olarak 1100 m. kadar olan bu bağların Kayseri şehrinden olan yükseklikleri ortalama 30-40 m kadardır. Bu bağlar, kalın kum ve çakıl tabakalarından teşekkül etmiş yayvan ve geniş birikinti konileri üzerinde yer almış olup, hemen hiç bir yerden ne kaynak ve ne de kuyu suyu çıkmamaktadır. Bu çukur bağların üstünde ve buradan 100-200 m. kadar yukarıda geniş yerler kaplayan bir takım bağlar daha sıralanırsa, bunlar lav örtülerinden ve yer yer lâpilli alanlarından meydana gelmiş, Erciyes'ten ovaya doğru inen şiddetli sellerle derin bir şekilde yarılmış plato yüzeylerinde yer tutmuşlardır (Merdivenli, Merkep Meydanı bağları gibi). Bu bağların da toprağı verimlidir. Ancak, bu seviyedeki bağlarda da ne kaynak ve ne de kaynar kuyu suları yoktur. Bir takım bağlar da Erciyes'in tâli volkan konileri üzerinde ve bütün koniyi adeta sarmış şekilde yer tutmuştur (Küçük Kızıltepe 1200 m., Büyük Kızıltepe 1550 m. gibi). Nihayet Erciyes'in yüksek yerlerinde ya en çok lâpillilerden müteşekkil düzlükler üzerinde ve dikçe yamaçlarda yahut akarsu vadi ve yarıntıları içinde yer tutmuş bulunan bağlar sıralanırsa (Hisarcık, Kıranardı, Karacaören bağları gibi). Bunların da yüksekliği ortalama 1400 - 1500 m. yani Kayseri ovasından olan yükseklikleri 250 - 300 m. kadardır. Dağın bu en yüksek bağlarında su durumu Erciyes'in doruğuna yakınlığı sebebiyle öteki bağlara göre daha elverişlidir.

Yakınından kaynaklar çıkan sayılı birkaç yer bir yana bırakılacak olursa, bugün bağlarda oturanlar Erciyes'ten ovaya doğru yönelen ve yılın belirli zamanlarında akan dere sularından, gerek sulama ve gerekse içme bakımından, faydalanmaktadırlar. Bilhassa eriyen karlardan meydana gelen bu sular, bağlarda kuyu adı verilen sarnıçlara her yıl doldurulmakta ve bu su ile bir yaz geçirilmektedir. Ancak, açıkta akan bu suların, bu sebepten tabii olarak pisleneceği bir yana bırakılsa bile, Erciyes'in 2500-3000 m. yüksekliklerinde boydan boya yer tutan yaylaklarından ya çıkmakta yahut buralardan geçmekte olduğundan, her yıl buraya göçen davarcıların bütün hayvanlarıyla birlikte su başlarını ve yollarını kirletmelerinden ötürü bu sular pislenebilmektedir. Hernekadar, kuyulara su doldurma zamanı, sürülerin yaylaya

çıkışından hiç değilse birkaç hafta önce olursa da, yine bu mahzuru göz önüne almak doğru olur. Kayseri şehri üzerine gerek yerleşme ve gerekse ekonomik sebeplerle çeşitli etki yapan bağların bu sulama ve içme suyu problemlerine aşağıda yine dokunulacaktır.

Genel olarak, sulama suyunun pek az olduğu veya hiç bulunmadığı, yeraltı suyunun ise pek derinlerde bulunduğu ova ve plato bağları ile koniler üzerinde yer tutanlarında en çok üzüm bağları yetişir. Çubuk adı verilen ve yerden 60 - 70 cm. kadar yükseğe çıkan üzüm kütüklerinin dalları, toprağa degecek şekilde yere yakındırki, bu durum üzümlerin, asmalara göre, daha erken olmasına yol açar. Bu bağlarda üzüm çubukları arasına serpili meyva ağaçlarından en çok yer tutanı kaysıdır. Ayrıca daha az ve seyrek halde dut, ceviz, badem de bulunur. Meyvalıkların sıklaştığı semtlerde, üzüm bağlarının önemi, bu sıklaşma nisbetinde azalır. Böylece bu bağlar arasında pek sık ağaçlı olan yerler de (Karadere bağları gibi) belirir. Ova ve plato bağlarında ekonomik değer gösteren bir bitki de cehri (Rhamnus infectorius) adı verilen dikenli bir çalıdır. Cehrinin küçük nohut büyüklüğünde meyvalarından boyacılıkta faydalanılır ve henüz yeşil iken elle toplanan bu tanelerden en iyi bitki boyları elde edilir. Ekonomik değeri olan cehri çalılar, bu bağlarda evvelce geniş ölçüde yetiştirilmiş, 19' uncu yüzyıl içinde Kayseri'nin en önemli gelir kaynaklarından biri olmuş, yılda 500 bin kilo satılacak kadar çok miktarda elde edilmiştir. Sentetik boyların rekabeti karşısında bu iyi cins boyların istihsal kabiliyeti azalmış, daha çeyrek yüzyıl öncesine kadar önemini oldukça saklayan cehri istihsalı bugün artık çok sönükleşmiştir. Kayseri bağlarında yukarı doğru çıkıldıkça ve kuytu yerlere gidildikçe, daha serin bir iklim şeridine ulaşıldığından, aşağı bağlarda görülen meyvalar arasına ayrıca erik, elma, armut, vişne, kiraz ağaçları da karışır. Daha fazla yükseldikçe ve daha bolca suya doğru gidildikçe, artık üzüm bağları yavaş yavaş aşağıdaki özelliklerini kaybeder, azalır, zayıflar, buralarda üzüm çubukları yerine ağaçlara sarılmış veya duvarlara tırmanmış üzüm asmaları daha çok yer tutar, kaysılar da aşağıda yetişenlerin tadını vermez olur, aşağı bağların dikenli cehri ve yabancı iğde çalılar yerine, sular kenarında kırmızı ve zarif meyvalarıyla geliboru fidanları sıralanır.

Kayseri bağlarını, sadece ekonomi değeri bakımından incelemek güçtür. Zira, burada şehirle bağın birbirini bütünler bir durumu vardır. Her akşam şehirden bağına dönen bağcı, beraberinde bağ yerinde bulunmayan yiyeceğini (et, yumurta, yağ, yoğurt, kuru sebze, yağ sebze, karpuz, kavun, hıyar, hatta bazı kere bağda bulunmayan meyvalar) beraberinde götürmek ve hemen her gün bu sıkıntıya katlanmak zorundadır. Öyleki birçok bağcılarının bağdaki masraflarının, şehirde buldukları zamandan çok, hiç değilse onun kadar, olduğu görülür. O halde bağların ekonomik değeri nedir? Ayrı bir incelemenin

konusunu teşkil edebilecek olan bu soruyu burada kısaca cevaplandırmağa çalışırsak, genel olarak, Kayseri bağlan geniş ölçülü satış sağlayan yerler olmaktan çok, her ailenin kışlık bağ ürününü veren kaynaklar olarak gözönüne alınabilir. Hernekadar, bu arada her yıl üzüm, kayısı veya başka meyvaların bir kısmını, gerek yaş gerekse kuru halde, satan, acı kayısı çekirdeği (verim yılına göre yılda her bir kilosu 30 - 40 kuruştan satılmak üzere ortalama 25 - 35 bin kilo), cehri (kilosu 10 kuruştan 10 bin kilo kadar) gibi ürünlerinden de bir miktar para kazanabilen bağcının, bağla ilgili ekonomik özelliği daha çok, kendi yağıyla kavrulması şeklinde ifade olunabilir. Öyle ki, Kayseri şehrinin üzüm ihtiyacının önemli bir kısmını Ürgüp - Nevşehir çevresi verir. Gerçekten, Kayseri bağlarından her biri büyüklüğü bakımından, bir aileye yetecek genişlikte (ortalama 1-1,5 hektar) dir. Bağcının bağından edindiği en göze görünür ürün, kışın yiyeceği pekmez, kuruüzüm, kuru kayısı, az miktarda başka kuru meyvalarla biraz odundan ibarettir, denilebilir. Bu geçim değerine, yaz boyunca, hiç değilse bağda yetişen meyvalâr için, para sarf olunmaması da eklenebilir ki böylece yağıyla kavrulma özelliği yine belirmiş olur.

Kayseri bağlarının, bu ekonomik yerinin yanında, ondan daha önemli yer tutan değerini, sayfiye yerleri olmasında aramak doğru olur. Gerçekten, şehirde yaklaşık olarak 10-11 bin evin bulunmasına karşılık, kestirme bir sayı olmakla beraber, 6-7 bin kadar da bağ olduğu gözönüne alınırsa, takriben evlerin % 70 kadarına birer bağ düştüğü görülür. Şehrin nüfusuna göre de 35000 kadar nüfusun yani şehir halkının 2/3 nün, ya kendi bağına veya "kabala,, adı altında kiralama şekliyle göçtüğü görülür. Bu göçen nüfus arasında endüstride çalışan veya küçük sanatlarla geçinen, ticaret yapan, çiftçi, memur, bir kelime ile, her çeşit iş sahibi bulunurki, bu da bağların ekonomik işletme yerlerinden çok, birer sayfiye yeri olması özelliğini ayrıca ortaya koyar. Bu zaruri ve geniş ölçülü sayfiye göçünün sebeplerini, şehrin yapısı ile bağların yerinde aramak doğru olur. Gerçekten, çok yerde sokak veya caddeye penceresi olmayıp sadece hayat adı verilen bir avluya bakan ve ekseriya bahçesiz olan birbirine girmiş kapanık evlerle dar sokakların önemli yer tuttuğu şehir, yaz günlerinde çok sıcak olur. Hele temmuz ve ağustos aylarında bütün gündüz boyunca karşılıklı olarak güneşten kızgın bir hale gelen taş duvarlar arasındaki sokaklarla pek çoğu bahçesiz olan taş duvarlarla çevrili avlular arasında sıcaklık büsbütün tesirli bir durum alır ve rüzgârın hiç esmediği günlerde bu tesir daha da artar. İşte bu şartlar ve pek yakın vakitlere kadar yıkıcı etkisini gösteren, bu gün de henüz büsbütün ortadan kalkmamış bulunan, sivrisineklerin tesiri altında, halkın çoğu, ilkbaharın serin ve yağmurlu günleri sona erince, mayıs sonunda göçme hazırlıkları yapar, haziran içinde göçer, temmuz, ağustos, eylül aylarında bağda kalır, ekimde yine şehre dönerler. Bağların en yakını olan ovabağlarına nor-

mal yürüyüşle 30-45 dakikada, en uzaklarına ise üç saatte gidilir. Kadın ve çocuklar yaz boyunca bağda kalır, şehirde işleri olan erkekler ise her gün akşam (genel olarak saat 17-19 arası) bağa gelir, geceyi bağda geçirir, sabahleyin (genel olarak saat 5-8 arası) şehre dönerler. Bağda göçen nüfus, çok kestirme bir sayı ile 35 bin olduğu ve bu nüfusun ortalama 1/5 nin (meselâ beş kişilik bir ailede bir kişinin) şehirde günlük işi bulunduğu düşünülürse, her sabah ve akşamki bağ yolcularının sayısının ortalama 7 bin kadar olduğu anlaşılır. Bu bağ yolcuları, bütün yaz boyunca süren hergünkü sabah - akşam yolculuklarında, çok vakit toz bulutlan arasında ve şehirden bağa yiyecek taşıma zorluklarına rağmen bu işe 'katlanır, akşam işinden yorgun bir halde bağa dönen yolcu, yemekten sonra Erciyes'ten esen serin ve hafif rüzgârın altında bağ evinin sekisine oturup ağaçlıklar arasında yorgunluğunu unuttur, gece de sakin ve tatlı uykusunu uyur.

Bu geniş ölçülü bağ gidiş-gelişinin, taşın bakımından da önemli özellikleri vardır. Gerek şehirden bağa hergün taşınması gerekli eşyaların bulunuşu, gerekse şehri bağlara birleştiren şoselerle başka yolların tozlu-kumlu ve kenarları ağaçsız oluşu yürüyüşü güçleştirdiğinden, zaten işinden yorgun olarak ayrılan bağcı, bir taşın vasıtasıyla bağına gider. Daha geçen yıla kadar bu taşın vasıtaları arasında en çok yer tutanı eşek ve bir miktar da at olmuştur. Ayrıca tek atlı, çift tekerlekli 2-3 kişilik arabalarla bunlara göre az sayıda olan faytonlar ve özel otomobiller nakil işlerinde yer tutarlar. Ancak bir yıldanberi şehirle bağlar arasında düzenli otobüs gidiş gelişleri başlamış, buralara düzgün ve temiz otobüsler işler olmuştur, İçerisi 30-40 kişi alan bu otobüsler, sabah ve akşamın belirli saatlerinde bağlarla şehir arasında, başlıcaları batı semti bağları (Sakarbeli yolu, İncelik yolu, Mahrumlar, Eğribucak yolu) ile güney semti bağları (Hisarcıkoyu, Haymana, Karadere, Merkez Meydanı, Gediris) na, her yarım saatte bir işlemek üzere düzenlenmiştir. Bağlara otobüs işletilmeğe başlaması ve gidişin yakın bağlara 30, uzaklarına 50 kuruş gibi bir fiyat göstererek hayvan beslemek külfeti ve arpa, saman, yonca masrafından bağcının kurtulmuş olması, eşek ve atla yapılan taşıtın ve dolayısıyla bu hayvanların sayısının azalmasına yol açacağı, şehirle bağlar arasındaki bağlılığı daha da arttıracığı düşünülebilir. Ancak, bugünkü şoselerle bağlar arası yollarında işleyecek olan bu türlü şehir otobüslerinin, bu yollara ne kadar müddet dayanabileceği de, yolların bugünkü şartları altında, gözönüne alınmağa değer. Bu taktirde acaba bağ yollarının hiç değilse başlıcalarını, bugünkünden çok daha düzgün bir duruma mı getirmek, yoksa bağ yollarında işleyecek otobüsleri, bu yollara uyar şekilde mi sağlamak meselesi, üzerinde durulmağa değer noktalardandır.

Geçici birer yerleşme alanı olarak Kayseri bağlarından bahsederken, buradaki ev tiplerine ve yerleşme yerlerinin sıklığına da dokunmak gerekir. Hernekadar, bağ evleri, sahiplerinin zenginlik derecelerine

göre, çeşitlilik gösterirse de, hemen hepsinde görülen bir takım benzer tarafları da seçmek mümkün olur. Hepsi taştan yapı, düzdamlı yüzleri şehre dönük olan bağ evlerinin çoğu, tek katlı bir örtme ile bir tohana ve bir veya iki hayvanın bağlanabileceği ahırdan ibarettir. Örtme, üç yanı, küçük çerçevesiz taş pencerelerin bulunduğu duvar, önü açık odalardır. Çok vakit bunlara bitişik olarak yapılmış olan tohana ise, her yanı kapalı, pek küçük pencere, loş bir odadırki, yiyecek maddeleri burada saklandığı gibi, güne doğru beliren soğuk veya yağmurlu gecelerde de burada yatılır. Bu tek katlı tip, bağ evlerinin en sadedir. Bundan biraz daha farklı olanı ve daha iyisi, iki katlı evlerdirki, alt katta yine bir örtme ile bir tohana ve ahır, bunların üstünde ikinci katı meydana getiren bir köşk (üç duvarlı önü açık oda) yahut ayrıca bir odadan mürekkeptir. Sayıları çok olan bu iki ana tipten başka, iki veya üç katlı, düzenli kapısı, mutfağı, camlı odaları bulunan güzel görünüşlü evler de son zamanlarda artmıştır. Gündüzleri ağaçlar arasında kaybolan bağ evleri, geceleri yakılan lüks lâmbaları yahut başka petrol lâmbalarının ışığı ile parlar ve Kayseri'ye yeni gelenler için, şehrin çok geniş yerlere yaygın bulunduğu düşüncesini verir. Bağ evlerinin sıklığı hakkında genel bir fikir vermek kolay değilse de, evlerin aralarının ortalama 30-40 m. kadar olduğunu, bazılarının ise birbirinden ancak birkaç metre aralıklı bulunduğunu, hattâ bazan iki veya üç evin bitişik olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, bazı bağ semtlerinde yer yer ev gruplanmalarının belirmiş olduğunu, burada evlerin, âdeta, bahçelik ve dağınık yerleşmeli birer köy biçimi gösterdiğini de işaret etmek mümkündür. İçlerinden bazı iyi evler bir yana bırakılırsa, bağ evlerinin çoğunda kış mevsiminin geçirilebileceği şartlar yoktur.

III. Kayseri şehri ile bağları arasındaki ilgi ve gelecekteki durumları hakkında bazı düşünceler.

Kayseri'de mevsime bağlı yaz göçlerinin ne zaman başlamış bulunduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, bağcılığın tarihinin, burada pek eski olduğu ve hiç değilse Bizans devrine -kadar uzandığı türlü kaynaklardan anlaşılmakta, bağların, Kayseri şehrinin ayrılmaz bir bütünleyicisi olduğu görülmektedir. Bu olayı daha iyi belirtebilmek, için denilebilir ki, Kayserili'nin bir ayağı şehirde, bir ayağı Bağdad'dır. Bağcı yılın üç-dört ayında bağında oturur, birkaç ayında ise, asıl işinin yanında, ya doğrudan doğruya kendisi, yahut tuttuğu bağ ırgatları vasıtasıyla sulama, budama, belleme, gözaçma, gözörtme gibi bağ hakimiyle uğraşır. Bağ sahibinin şehirdeki orta halli evine karşılık, ondan daha özenle ve süslü olarak hazırlanmış bakımlı bir bağ evi vardır. Kışın, nasıl bağ evini bırakıp mevsimi şehirde geçiriyorsa, yazın da şehirdeki ev eşyalarının yetecek kadarını bağa götürür, geri kalan döşengileri derler"toparlar, kışın yine sermek

üzere, evin bir yerine koyar, başka bir sözle yaz mevsiminde şehir evi, hemen hemen kış mevsimindeki bağ evi gibi döşengisiz kalır. Evin bir odasında da bağa göçemeyecek durumda olanlar, bir ücret karşılığı bekçi olarak kalır, bunlar da bu zaman içinde kendi evine göre daha iyi bir evde oturmuş olur. Trenin henüz Kayseri'ye ulaşmadığı ve fabrikaların da henüz kurulmamış olduğu yıllarda (1925'ten önce) yaz günlerinin akşamlarında dar sokaklı, meydansız, parksız şehirde evleri bekleyen bekçilerle işinden ayrılamayan çiftçi ve bazı memurlardan başka şehirde kimse kalmaz, her taraf seşsizleşir, şehrin üzerine gam çöker, hemen herkeste bağda bulunmak isteği belirirdi. Bu tarihten sonra, şehirde yeni yeni meydanların ve bu arada Cumhuriyet ve Kızılkapı meydanlarıyla buraya yönelen caddelerin açılması, park ve bahçelerin düzenlenmesi, sinemalarla gezici tiyatroların işlemeğe başlamasıyla şehrin akşam canlılığı, biraz olsun, belirmiş ise de şehir, bağın ezici etkisinden yine de kurtulamamış, Kayseri gibi büyük sayılabilecek bir şehre yeter derecede bir gezinti yeri belirememiştir. Acaba Kayseri şehri daha büyük bir endüstri, ticaret, hatta kültür merkezi durumuna yükselecek şekilde nüfusunun çoğalması ve zenginleşmesi, sokağa bakan pencere evlerle modern köşkların çoğalması halinde bağa göçenlerin sayısı değişecek midir? Başka bir sözle, bağlara olan rağbet eksilecek midir? Bugünkü müşahedelerimiz, Kayseri'nin en iyi ve havadar yerlerinde, bahçe ortasında yapılmış en iyi evlerde oturan ve her türlü meyva ihtiyacını bol bol sağlayabilecek durumda bulunan Kayserililerin de, yine mevsimi gelince, büyük bir istekle bağa göçmeleri şeklinde olmuştur. Öyle görülüyorki, Kayseri şehrinin gelişme ve zenginleşmesi nisbetinde bağlara olan rağbet de artacaktır. Buna göre, şehircilik bakımından bağsız Kayseri şehrini ele almağa imkân yok demektir. Ancak yaz mevsimi boyunca, her akşam, nüfusun çoğunun bağlara gitmesi ve dolayısıyla şehrin ıssızlaşması yüzünden, canlılığı önler gibi görünen bağlar, gelecek te de bugünkü durumunda mı kalacak, yoksa işleyiş ve bünyesini az veya çok değiştirerek, kısmen olsun, şehirleşmeğe doğru gidecek midir? Otobüslerin bağlara işlemeğe başlamasıyla beliren yeni durum, Kayseri şehriyle bağlarının birbirine daha yakın şekilde bağlanmakta olduğu, böylece bağların, şehrin birer dış mahallesi, başka bir sözle, uzak-yakın banliyösü, halinde gelişmeğe yüz tuttuğu belirtilerini ortaya koymuştur. Bugün için bir başlangıç sayılabilen ve günün ancak sabah ve akşam saatlerinde (bağcılarının gidip gelme zamanlarında) işleyen otobüsler, yol ve vasıtaların daha düzenlenmesi, her mevsimde ve günün her saatinde otobüs işleyişinin sağlanması halinde, bağlar, geçici birer oturma yeri, değil, devamlı oturma yerleri durumuna gelebilecek midir? Bugün bağların bulunduğu sınırlar içinde Kayseri şehrine 6 km. uzaklıkta 3000'den çok nüfuslu Talaş ile 8 - 10 km. kadar uzakta 400'den çok nüfuslu Enderlik, 1000'den fazla nüfuslu Kırınardı, 2000'den çok nüfuslu Hisarcık gibi devamlı oturma

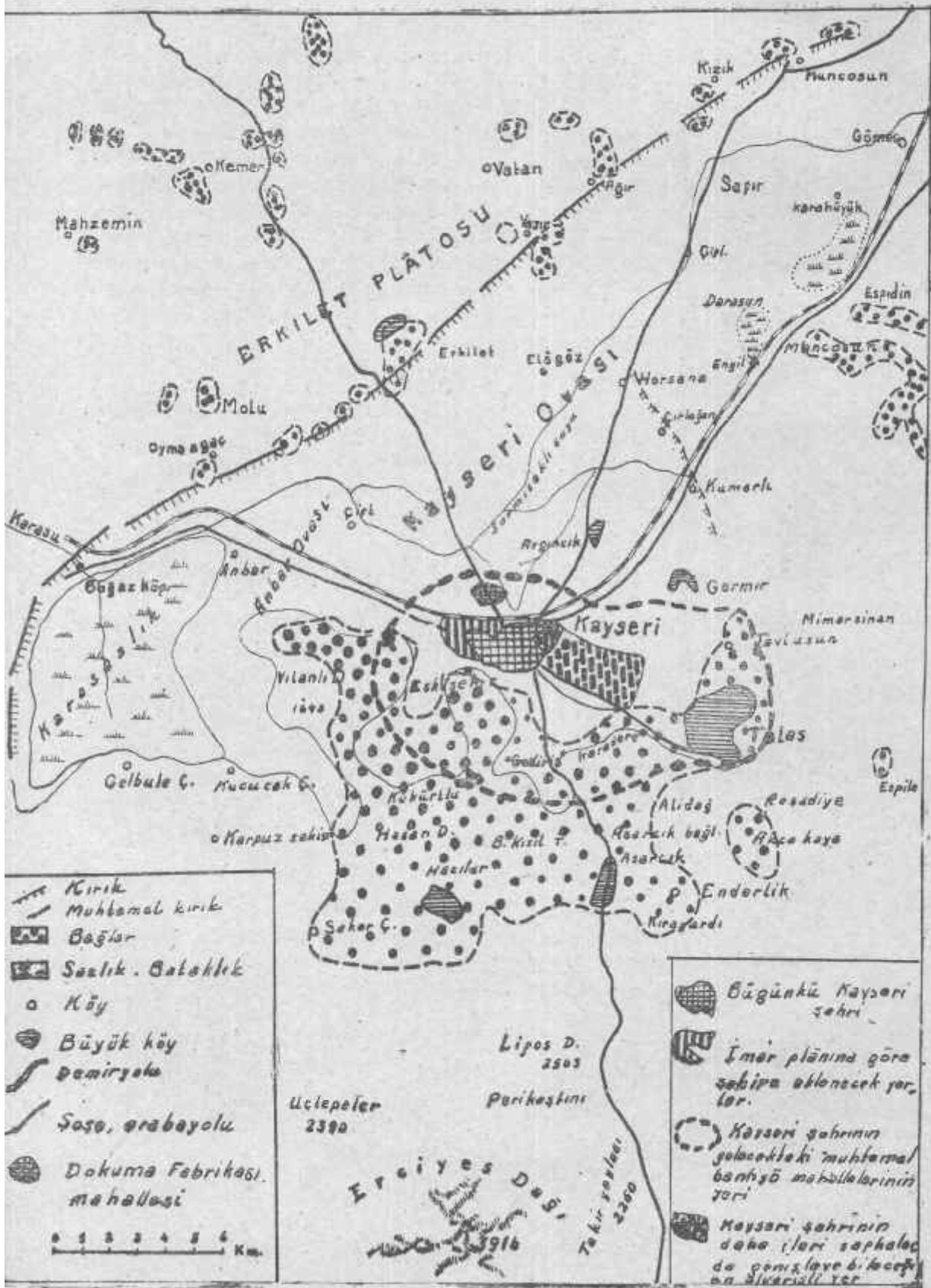
yerleri zaten bulunmaktadır. Acaba bağların başka bölümlerinde ve hele şehre en yakın olanlarında böyle bir devamlı yerleşme guruplanmaları, yahut bağlara doğru bir şehir genişlemesi belirecektir? Bu noktayı belirtebilmek için iki önemli olaya, Kayseri şehrinin bugünkü ve gelecekteki yayılma - genişleme yönleri meselesiyle bağların su problemine dokunmak gerekecektir.

Bir şehrin yer değiştirme ve genişlemesine güzel bir örnek veren ve tarihin türlü çağlarında ayrı adlar altında yer değiştirerek nihayet Eskişehir sırtlarından bugünkü yerine, etrafı surlarla çevrili, sekiz kapılı ve yaklaşık olarak 500X800 m. en ve boyundaki dış kale içinde yer aldıktan sonra zamanla büyüyerek surlar dışına taşmış hemen her yana doğru büyümüş olan şehir sur içindekinin birkaç misli genişleyerek 350 hektarlık bir yüzeyi kaplar olmuştur. Ancak şehrin bir endüstri - ticaret - kültür merkezi halinde hızla gelişmesiyle gittikçe artan nüfusu ve nihayet şehrin eski sıklığından kurtularak geniş meydan, park, cadde ve bulvarlara yer verilmeğe başlanması, bugünkü yüzeyinin artmasına yani yayılmasına yol açmış. İstasyona doğru, şimdilik bir cadde boyuna münhasır da kalsa, genişlemeler belirmiştir. Gerçekten, Kayseri'nin son yıllar içinde yapılan imâr ve istikbal projelerinden anlaşıldığına göre, Kayseri şehri, Kuzeyde bugünkü şehirden yaklaşık olarak 1 km kadar uzaktaki İstasyona ve şehrin kuzeybatısındaki boş yerlere doğru genişleyecek, doğuda ise sadece dar bir genişleme olacak, o arada kuzeydoğuda spor alanları kurulacak, şehrin kapladığı yer 712 hektarı, yani bugünkü yayılışının iki mislini, bulacaktır. Ancak, şehrin sık evlerden ve dar sokaklardan meydana gelerek küçük bir alana kısılmış bulunan eski bölümü ile imâr planındaki geniş sokak ve caddeli, meydanlı, parklı bölüm arasında yine fark bulunacağından, bu yeni bölümde Kayseri'nin bugünkü nüfusu kadar değil, herhalde ondan çok daha az, (belki 25-30 bin kadar) bir nüfus barınacağı ve şehrin nüfus artışı da gözönüne alınarak bu plândaki yerlerin 25-30 yıl gibi kısa bir zamanda dolacağı tabiidir. Bu takdirde şehir, daha da büyüdüğü (yani 80 binden çok nüfuslu olduğu) zaman nereye doğru büyüyecektir? Bugün gerek yeraltı suyunun pek yüzlek oluşu, gerekse Kayseri ovasının en çukur yerinin buralara rastlamasından ötürü günlük sıcaklık oynamalarının çokluğu gibi doğal mahzurları bulunmakla beraber, herhalde istasyona yakınlığı ve buradaki boş kıraç arazinin daha elverişli şartlarla istimlâk edilebileceği düşünceleriyle bugün artık istasyona doğru zaten belirmiş bulunan büyüme, demiryoluna kadar uzandıktan sonra oradan öteye geçmeyecektir. Çünkü, İstasyonun şehir içinde kalması bir mahzur teşkil edecektir. Bu taktirde şehir nereye doğru yayılacaktır? Hernekadar şehrin güneye doğru büyümesi hatıra gelebilirse de, bu arada alanını gittikçe genişleten tayyare fabrikasının bulunuşu buna imkân vermez gibi görünüyor. Buna göre şehrin daha uzak bir gelecekte, güneydoğu ve doğuya (Talaş ve Tavlusun yönlerine) doğru büyüyeceği

ve bu takdirde büyük bir şehrin yeri için gereken eğimin yeter derecede bulunduğu bir doğrultuya yönelmiş olacağı düşünülebilir. Bu zaman içinde (gelecekteki 30-40 yılda) güneydeki bağların bulunduğu yerde düzenli yol ve otobüs seferleri ile şehre bağlanmış yer yer gruplanmalar halinde beliren devamlı yerleşme banliyölerinin doğacağı, başka bir sözle, bugünkü bağların bir kısmının şehrin bir çeşit uzak mahalleleri durumuna gelecekleri yakın bir ihtimal olarak gözönüne alınabilirki, buna benzer bir olayı Ankara'nın meselâ Keçiören ve Etlik bağlarında görmek mümkündür. Bağlarda böyle bir durum belirdikten sonra Kayserinin, bugünkünden çok daha canlı, daha bakımlı ve temiz bir büyük şehir özelliği alacağı kuvvetle umulur. Ancak, Kayseri bağlarının gerek bugünkü durumlarında düzelmenin belirmesi, gerekse gelecekteki gelişmenin sağlanması için, bu verimli toprakların su problemini çözmek gerekir. Yukarıda ayrıca dokunulduğu gibi, Erciyes'in yapısı ile ilgili olarak, Kayseri bağlarının hemen hemen hiç birinde kaynak veya kaynar kuyu suyu bulunmayıp, içme suyu olarak kuyu adı altında sarnıçlardan faydalanılmakta, yılda ancak bir iki kere de bağlar, Erciyes'ten gelen sularla, sulanabilmektedir. Dağın buzul ve erimez karariyle beslenen Müşker suyu ile Hacılar Aksuyu, hemen buzul eteğinde buzultaşlar ve volkanik sünger taşları arasına sızarak kütlenin derinliklerine doğru yok olduğundan, dağın yüksek -yerlerinden çıkan yüzlerce kaynaklar ise Tekir, Öküzçukuru gibi yaylaların süngerimsi çayırıklarına dağıldıklarından, geriye bağların ihtiyacını hiç te karşılamayacak kadar az su kalmaktadır. Buna göre, bu yaygın kaynakların ve sızan suların yapılacak su yolları ile bağlara indirilmesi ve düzenlenmesi, doğal birer baraj gibi olan buzul ve erimez karlardan, bugünkünden çok daha fazla faydalanılması, sellerle yok olan karların, yamaçlarda daha uzun müddet kalabilmesi için kar mânileri yapılması ve nihayet çeşitli yollarla çoğaltılan suların, kapalı avgınlarla bağlara indirilmesiyle bağların daha elverişli yaşama ve yerleşme şartları gösteren alanlar arasında Önemli bir yer tutacağı tabiidir. Ancak, tahmin olunduğuna göre 6 milyon lira kadar masrafı gerektiren bu işlerden sonra, gerek Kayseri ve gerekse bağlar için daha çok gelişme imkânları sağlanabilecektir.

Kayseri, doğal varlıkları bakımından sayılı şehirlerimizden biridir: Şehrin hemen güneyinde buzul ve erimezkarlarla örtülü yüksek ve turizme yer verebilecek değerde bir dağın yer almış olması, türlü yönlerden uzanan yolların geçtiği en elverişli bir alanda bulunması ve su, hava şartlarının her çeşidini toplayan bir çevrenin ortasında yer almış bulunması, nihayet memleketimizin önemli endüstri, ticaret merkezi oluşu ve çevresi için bir kültür merkezi olmağa doğru da gidişi (lise, kız ve erkek sanat enstitüleri, ticaret lisesi, zengin yazma ve basma kitaplıkları, müzesi, eski eserleri.....), Kayseri şehrinin gittikçe büyüyebileceği ve hemen

hemen aynı coğrafya şartlarını kendinde toplayan ve bugün nüfusu 100000'i aşmış bulunan Eskişehir'in özelliklerini gösterdiği gözönüne alınırsa, onun da uzak olmayan bir gelecekte böyle bir gelişme gösterip yüzbinlik bir şehir halinde büyüyeceği kuvvetle umulur. Bu takdirde gelecekteki Kayseri, bugünkü yeri ile imâr plânının gösterdiği alanların bir kısmında büyümüş, güneydoğu ve doğuya doğru uzanmış, çevresinde bez ve tayyare fabrikaları mahalleleri ile Talaş ve Güney bağlarında devamlı yerleşme alanları halinde banliyölerin doğmuş bulunacağı büyük bir şehir olabilecek, yakın çevresine bugünkünden daha geniş ölçüde bağlanmış bulunması gereken şehirde, modern şehir özellikleri artacak, bu takdirde bağlar, şehrin işleyişinde bütünleyici bir yer tutmaya başlayacaklardır.